

S Cl e 18 (stará sign. 515)

Dante Alighieri - Vellutello, Alessandro (ed., comm.): *La comedia [!] di Dante Aligieri [!] con la nova espositione di Alessandro Vellutello*. – Con gratia de la Illustrissima Signoria di Vinegia, che nessuno la possa imprimere, ne impressa vendere nel termino di dieci anni, Sotto le pene che in quella si contengono. – Impressa in Vinegia : per Francesco Marcolini ; ad instantia di Alessandro Vellutello, del mese di Gugno [!] lanno [!] M D X L I I I I. [=1544]. – [(26+) 27-85 (+86-87+) 89-232 (+1+) 234-370 (+1+) 372-434 (+435-442)] l. - def. = (AA⁸, BB⁸, CC¹⁰+), A⁸-G⁸, H1-3 (+H4-5+) H6-8, I⁸-Z⁸, AB⁸, AC⁸, AD1-6 (+AD7+) AD8, AE⁸-AX⁸, (+AY1+) AY2-8, AZ⁸, BC⁸-BH⁸ (+BI⁸) - def. ; il. ; 8° [4°] ; 22,5 x 16 cm : 22 x 15 cm

Na listu [185]a (sign. V7a) při tisku omylem vynechány řádky 64.-65. druhého zpěvu Očistce ("Dianzi uenimmo inanzi a uoi un poco / Per altra uia, che fu si aspra e forte, / Che lo salir homai ne parra gioco."), tato tiskařská chyba byla zjištěna brzy po zahájení distribuce tisku, chybějící text byl u většiny exemplářů druhotně doplněn prostřednictvím ručního tisku na spodním okraji listu a viditelně se vymyká zrcadlu sazby, přičemž několik zachovaných exemplářů bez této korektury znamená raritu nejvyšší třídy (k tomu srov. Casali, s. 158; Koch - Fowler)

87 nesignovaných dřevořezových ilustrací, z toho 3 celostránkové v obdélníkových rámcích z jednoduchých linek (126 x 104 mm) vždy na začátku jednotlivých částí, Pekla (l. [26]b = CC10b v tomto exempláři chybí, vyznačena na fol. [30]v prvního rukopisného doplňku), Očistce (l. [177]b = T7b) a Ráje (l. [310]b = AO4b) a 84 v textu v obdélníkových rámcích z jednoduchých linek ve dvou mírně se lišících rozměrech (126 x 108 mm a 126 x 104 mm), z toho 10 v popisu Pekla (l. [9]b = BB1b, [10]b = BB2b, [11]a = BB3a, [11]b = BB3b, [12]a = BB4a, [12]b = BB4b, [13]a = BB5a), [14]a = BB6a, [15]a = BB7a a [16]b = BB8b), které v tomto exempláři všechny chybějí a jsou vyznačeny na foliích [10]v, [11]r, [11]v, [12]r, [12]v, [13]r, [13]v, [14]r, [15]r a [17]v prvního rukopisného doplňku, a 74 v básních Božské komedie, z toho 28 v textu Pekla (l. [32]b = A6b, [37]b = B3b, [42]a = B8a, [46]b = C4b, [51]b = B1b, [55]a = D5a, [59]a = E1a, [63]b = E5b, [68]b = F2b, [78]a = G4a, [83]a = H1a, [87]b = H5b v tomto exempláři chybí, [96]a = I6a, [103]a = K5a, [107]a = L1a, [111]b = L5b, [115]b = M1b, [119]a = M5a, [121]a = M8a, [125]b = N4b, [131]a = O1a, [143]b = P5b, [149]a = Q3a, [154]b = Q8b, [158]b = R4b, [162]a = R8a, [165]b = S3b a [168]b = S6b), 20 v textu Očistce (l. [183]b = V5b, [195]a = Y1a, [198]a = Y4a, [205]b = Z3b, [213]a = AB3a, [217]a = AB7a, [224]a = AC6a, [233]a = AD7a v tomto exempláři chybí, list nahrazen moderní kopií, [240]b = AE6b, [248]a = AF6a, [259]b = AH1b, [270]a = AI4a, [277]b = AK3b, [282]a = AK8a, [287]b = AL5b, [290]b = AL8b, [293]b = AM3b, [296]a = AM6a, [298]a = AM8a a [301]b = AN3b) a 26 v textu Ráje (l. [316]b = AP2b, [321]a = AP7a, [325]a = AQ3a, [332]a = AR2a, [338]a = AR8a, [342]a = AS4a, [348]a = AT2a, [350]b = AT4b, [354]b = AT8b, [363]a = AX1a, [371]b = AY1b v tomto exempláři chybí, list nahrazen moderní xerokopií, [385]a = AZ7a, [394]a = BC8a, [397]a = BD3a, [400]b = BD6b, [404]a = BE2a, [407]b = BE5b, [410]b = BE8b, [413]a = BF3a, [415]a = BF5a, [416]b = BF6b, [418]a = BF8a, [420]a = BG2a, [427]a = BH1a, [431]a (sign. BH5a) a [437]a = BI3a v tomto exempláři chybí, vyznačena na fol. [3]r druhého rukopisného doplňku, a celkem 5 malých schematických dřevořezů na okrajích listů vztahujících se k textu komentářů, z toho 2 dřevořezy na vnějším (pravém)

okraji listu [192]a = X6a a 3 dřevořezy na vnějším (levém) okraji listu [380]b = AZ2b. – De Batines na s. 83 nepřímě a na s. 306 výslovně uvádí chybný celkový počet 100 dřevořezů, po jednom ke každému zpěvu; jeho údaje koriguje Casali na s. 157-158, kde správně zmiňuje 10 dřevořezů v textu popisu Pekla, 26 dřevořezů v textu Ráje, dohromady 77 dřevořezů ve všech básních (74 menších a 3 celostránkové na začátcích prvních zpěvů), celkem tedy 87 ilustrací, s tím, že ne každý zpěv má ilustrační doprovod a že zároveň některé ze zpěvů obsahují dva i tři dřevořezy; Grässe uvádí 10 dřevořezů v textu popisu Pekla, 3 celostránkové ilustrace na začátcích každé z básní a k tomu nesprávně ještě dalších 100 dřevořezů v textu, dochází pak tedy k chybnému celkovému počtu 113; Koch - Fowler sice korektně zmiňují celkový počet dřevořezů 87, avšak v popisu zároveň nesprávně uvádí, že menších dřevořezů je po jednom v každém ze zpěvů (tedy bych jich muselo být 100) a že některé štočky se opakují, což neodpovídá skutečnosti; 5 malých schematických dřevořezů na okrajích dvou z listů knihy nezmiňuje žádná z citovaných bibliografií. – Casaliho popis ilustračního doprovodu je ve všech ohledech nejpřesnější, lze jej však ještě více konkretizovat: text Pekla obsahuje 1 celostránkovou dřevořezovou ilustraci k 1. zpěvu a dalších 28 ilustrací v textu 34 zpěvů, přičemž 7. a 34. zpěv obsahují 2 ilustrace a naopak 10., 11., 15., 18., 27. a 30. žádnou; text Očistce má 1 celostránkovou ilustraci k 1. zpěvu a dalších 20 v textu 33 zpěvů, přičemž 30. a 32. zpěv obsahují 2 ilustrace a naopak 3., 4., 7., 9., 12., 14., 16., 18. 20., 21., 23., 24., 26. a 27. žádnou; text Ráje obsahuje 1 celostránkovou dřevořezovou ilustraci k 1. zpěvu a dalších 26 v textu 33 zpěvů, přičemž 27. zpěv má 3 ilustrace, 9. a 25. zpěv 2 a naopak 6., 11., 13., 15., 16., 17., 19., 20, 29. a 32. žádnou ilustraci

Bibliografie: Cicogna, 4. (1834, s. 97); Gamba (1839), s. 125, č. 387; De Batines - Biagi, 1. (1845), s. 82-84, 306 [3.], 1888, s. 29; Zaccaria, s. 43-44; Brunet, *Manuel* (1860-1880), 2. (1861), sl. 503, *Supplément*, 1. (1878), sl. 345; Grässe, *Trésor*, 2. (1861), s. 329, 7. (1869), s. 230; Casali, s. 157-166, č. 72; Ferrazzi, 2. (1865), s. 453-454, 734; D'Essling, 1./II (1908), s. 19, 21, č. 545, s. 21, 22, 23, 24 (ilustrace); Koch - Fowler, 1. (1898), s. 8; Mambelli, *Gli annali*, s. 43-44, 370, č. 30 a obr. č. XXVII (ilustrace); Adams, 1., s. 337, č. D 94; *EDIT16*, CNCE 1163

Digitální kopie (MDZ): <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10860375>

2 papírové rukopisné doplňky, první na začátku svazku nahrazující chybějící listy [1]-[26] = AA1-CC10 je na dvou složkách (oktern a septern) o 30 foliích (resp. 29, folio [16] je vyříznuto), z nichž folio [1]v je nepopsáno, druhý na konci svazku nahrazující chybějící listy [435]-[442] = BI1-BI8) na kvaternové složce o 8 foliích, z nichž folia [7]v a [8]rv jsou nepopsána. – Psáno zřejmější úhlednou humanistickou kurzívou s občasnými škrty rukou XVIII^{ex}, vnější úprava textu po formální stránce napodobuje vzhled tištěné knihy, napodobovány jsou marginálie, stránkové kustody a ne vždy správně signatury archů, upuštěno však bylo od napodobení vynechaných míst pro iniciály, na fol. [1]r prvního doplňku je dosti přesně opsán titulní list a na fol. [7]r druhého doplňku impressum, nikoli však už tabula chartarum, původní dřevořezové ilustrace nejsou překreslovány, perem je pouze schematicky vyznačeno umístění dřevořezů s opsanými původními popisky a s přidanými rukopisnými popisy obsahu ilustrací (v prvním rukopisném doplňku jde o 10 ilustrací v textu popisu Pekla na fol. [10]v, [11]r, [11]v, [12]r, [12]v, [13]r, [13]v, [14]r, [15]r, [17]v a na místě celostránkové ilustrace k Peklu na fol. [30], ve druhém rukopisném doplňku je vyznačena ilustrace v textu Ráje na fol. [3]r)

Světlá slepotisková vepřovicová vazba na lepence, pozdější převazba nejspíše z konce 18. století, coby usňový pokryv desek i hřbetu tohoto svazku kvartového formátu druhotně užit pokryv příčně umístěný předtím sloužící jako pokryv jedné desky formátu foliového, na

usni renesanční slepotisk s rámovou kompozicí s vnějším rámcem z florálních ozdobných lišt, s dvěma prostředními rámci z figurálních ozdobných lišt s biblickými postavami (Abrahám, David, sv. Jan Křtitel, Svatá Trojice), s vnitřním rámcem s florálních ozdobných lišt s hlavami imperátorů v kulatých emblémech a se středovou plotnou s postavami personifikovaných Ctností (Spravedlnost, Moudrost, Mírnost a Statečnost), modrá stříkaná ořízka, na začátku svazku vevázáno 30 (respektive 29) papírových folií (oktern a septern) nahrazujících chybějící listy [1]-[26] = AA1-CC10), folio 1v nepopsáno a folio [16] vyříznuto, na konci svazku vevázáno 8 papírových folií (kvatern) nahrazujících chybějící listy [435]-[442] = BI1-BI8, folia [7]v a [8]rv nepopsána, dále chybějí listy [86]-[87] = H4-H5, [233] = AD7, [371] = AY1, listy [86]-[87] = H4-H5 zcela chybějí, listy [233] = AD7 a [371] = AY1 nahrazeny volně vloženými listy s moderními xerokopii listů chybějících, list [228] = AD2 uprostřed vnitřního okraje u hřbetu mechanicky poškozen a druhotně vyspraven podlepením (text zde částečně porušen), vnější spodní rohy a spodní okraje listů [419]-[434] = BG1-BH8 druhotně vyspraveny podlepením, na listech [431]a, [432]a, [433]b a [434]ab = BH5a, BH6a, BH7b, BH8ab rukopisně doplněn poněkud porušený text, listy [430] = BH4 a [431] = BH5 omylem prohozeny při převazbě, přední předsádka (s rukopisnou dedikací a s podpisy majitelů) druhotně vlepena, vazba jen mírně odřená a ušpiněná, knižní blok kompaktní, celkově velmi dobře zachovalý exemplář

Na vlepené přední předsádce podpis s vrocením "Luigi Tonelli, 1858", rukopisná dedikace Luigiho Tonelliho Jaroslavu Vrchlickému "All' Illustre Poeta e Traduttore esimio della Divina Commedia in lingua Boemia [!], Sig[nor]. Emilio Frida, in segno di particolare venerazione e verace stima questo tenue ricordo dona e raccomanda. Praga, il 2. Aprile 1880." a podpis Jaroslava Vrchlického "Frida", uprostřed předního přídeští stopy po odstraněném ex libris [(Jaroslava Vrchlického s devisou "IN SILENTIO ET OPE" od Miloše Jiráka (tisk Jan Vilím))] a vyradírovaná starší perem psaná signatura

Exemplář: Chiurlo - Stará, s. 91, č. 13 (s chybnou starou signaturou "315"); Červený, s. 203. Dále srov. Brtník (1927), s. 8; Brtník (1931), s. 42; Vítková, s. 346 a 347; Kašpar, *Onorate*, s. 168, č. 3 (s chybnou starou signaturou "315"), srov. též s. 13-26, 88 a 106-112, obr. č. 2-7

Podrobný záznam exempláře (elektronický katalog PNP):

<https://arl.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/arl-pnp/cs/detail-pnp-us-cat-089104-LA-COMEDIA/>

Poznámka: Chiurlo - Stará uvádějí doslova „*Commedia di Dante. 1654 (il principio scritto a mano)*“ s očividně chybným vrocením, které se však vyskytuje i jinde ve starší literatuře, srov. Brtník (1927) a Brtník (1931). Červený hovoří o „*Zejména z r. (1544?) 1534-1549 (čís. kat. 515) vázaný v tlačené kůži, začátek dopisován; titul: „Comedia di Dante“*“ a pouze Vítková má náležité vrocení i ostatní údaje. Výše uvedené namnoze mylné informace lze však nepochybně vztáhnout k dotyčnému exempláři z roku 1544, a to tím spíše, že tento má rukopisně doplněný začátek i konec, a že v roce 1654 Božská komedie ani v originále, ani v jakémkoli překladu vůbec nevyšla (k tomu srov. často citované bibliografie, přehledně např. Mambelli, *Gli annali*, s. 55-57 a Mambelli, *Le traduzioni*, passim)

Jan Kašpar
„Onorate l'altissimo poeta!“

Exemplář Dantovy *Božské komedie* (1544) z knihovny Jaroslava Vrchlického, jeho dárce Luigi Tonelli a Vrchlického sbírka dantovské literatury

I. Exemplář Dantovy *Božské komedie* (1544) z knihovny Jaroslava Vrchlického

V létě roku 2016 knihovna PNP obohatila své sbírky o významný přírůstek. Díky mimořádné dotaci poskytnuté Ministerstvem kultury ČR byl 4. srpna 2016 v berlínském antikvariátu Ericha Bürcka zakoupen¹ exemplář tisku *Božské komedie* Danta Alighieriho (1265–1321), který vyšel ještě jen jako *La comedia* v Benátkách roku 1544.² Přídomek „božská“ („divina“), jímž toto dílo druhdy obdařil Giovanni Boccaccio (1313–1375), se totiž v tištěné podobě vůbec poprvé objevil až ve vydání uskutečněném bratry Giolitovými ve Ferraře roku 1555.³

Vydání z roku 1544 pořídil Francesco Marcolini (ca 1500–1559), tiskař činný v letech 1534–1559 v Benátkách.⁴ Podnět k tomuto

- 1 Versandantiquariat Bürk, Senheimer StraÙe 25 c, 13465 Berlin, Deutschland. Původní cena byla 2 900 EUR, konečná suma po dohodnutém obvyklém pětiprocentním rabatu činila 2 755 EUR.
- 2 Jde o tisk LA COMEDIA DI DANTE || ALIGHIERI CON LA NO=||VA ESPOSITIONE DI || ALESSANDRO VELUTELLO || *Con gratia de la Illustrissima Signoria di Vinegia, che || neßuno la poßa imprimere, ne || impreßa vendere nel termino di || dieci anni, Sotto le pene che in quella si contengono. - Impreßa in Vinegia per Francesco || Marcolini ad instantia di || Aleßandro Vellutello del meße || di Gugno l'anno M D X L I I I I.* [= 1544]. - [442] l.: AA^a, BB^a, CC¹⁰, A^a-Z^a, AB^a-AZ^a, BC^a-BI^a; il.; 8° [4°]. Srov. EDIT16, CNCE 1163. Další relevantní bibliografie jsou citovány průběžně, pro celkový přehled pak viz níže pozn. č. 45–57 a bibliografii u č. 3 v příloze č. II. U dalších uváděných tisků jsou s ohledem na beztak již nemalý rozsah poznámkového aparátu odkazy omezeny pouze na základní zdroje.
- 3 Gamba (1839), s. 125, č. 389; Colomb de Batines – Biagi, I. (1845), s. 90–91, [3.] (1888), s. 32; Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 503–504; Gräße, *Trésor*, 2. (1861), s. 330; Koch – Fowler, I. (1898), s. 8; Mambelli, *Gli annali*, s. 48–49, 371, č. 49; Adams, I., s. 337, č. D 101; EDIT16, CNCE 1170. Knihu vydali bratři Gabriele, Giovanni Francesco a Bonifacio Giolito de Ferrari, editorem byl humanista Lodovico Dolce (1508–1568), k němu viz DBI, 40. (1991), s. 399–404; srov. též EI, 13. (1932), s. 97–98 a ED, 2. (1970), s. 534–535.
- 4 Narozen ca 1500 ve Forli, zemřel 1559 v Benátkách. Tiskař, dřevořezáč a vydavatel hudebnin činný v letech 1534–1559 v Benátkách, kde žil od roku 1527. Roku 1536 vydal ve dvou variantních edicích spis Pietra Aretina *Dialogo, nel quale la Nanna il primo giorno insegna a la Pippa sua figliuola a esser puttana* s fingovaným impressem „In Torino : P. M. L., 1536“ (EDIT16, CNCE 2379 a CNCE 2380; srov. též Adams, I., s. 55, č. A 1569,

edičnímu počínal a hmotně jej též zaštitil Alessandro Vellutello (1473 – po 1550), humanistický spisovatel původem z Luccy, od roku 1516 působící v Benátkách, kde se po odchodu z Milána v roce 1525 usadil natrvalo.⁵ Stejně jako Marcolini měl i Vellutello řadu přátel mezi humanisty, například spisovatele Pietra Aretina (1492–1556), sochaře Jacopa d'Antonio Sansovina (Titti, 1486–1570) či malíře Sebastiana del Piomba (Luciani, ca 1485–1547), Tiziana (Tiziano Vecellio, 1488/1490–1576) a Tintoretta (Jacopo Comin, 1519–1594).

Alessandro Vellutello, který byl mimo jiné rovněž editorem sonetů Francesca Petrarce (1304–1374),⁶ patřil také k vykladačům *Božské komedie*. Jeho komentáře k tomuto dílu byly poprvé publikovány právě ve vydání z roku 1544, které v úvodních rámcových částech obsahuje jeho dedikaci papeži Pavlu III. (Alessandro Farnese, 1468–1549),⁷ Vellutellovu předmluvu ke čtenáři, dále životopis Danta Vellutellem sepsaný na základě starší biografie z pera historika a spisovatele Leonarda Brunioho (1369/1370–1444), v podstatě se jedná o výtah

ovšem bez atribuce; Zaccaria ani Casali neuvádějí vůbec). Základní údaje k Marcoliniho činnosti a soupis jeho tiskařské produkce podávají starší práce Zaccaria; Casali; Servolini; zevrubný životopis přináší *DBI*, 69., (2007), s. 773–776; srov též *EI*, 22. (1934), s. 259–260; Voit, *Encyklopedie knihy*, s. 564; přehledně pak *EDIT16*, CNCT 394 [http://edit16.iccu.sbn.it/scripts/iccu_ext.dll?fn=13&i=394 – cit. 6. 1. 2017] a *CERL Thesaurus* [http://thesaurus.cerl.org/record/cni00008532 – cit. 6. 1. 2017], kde se uvádí rok a místo úmrtí 1559 nebo 1560 ve Veroně.

- 5 Narozen 1473 v Luce, zemřel po 1550 pravděpodobně v Benátkách. Jeho otcem byl Matteo Vellutello (nar. 1457) a synem Labieno Vellutello (ca 1516–1576). Dílčí údaje o něm přináší některé starší příručky, např. Jöcher, *Gelehrtenlexikon*, 4. (1751), sl. 1506; základním zdrojem informací k jeho životopisu zůstává Cicogna, 4. (1834), s. 94–100; nověji *EI*, 35. (1937), s. 30–31; *ED*, 5. (1976), s. 905–906; přehledně *EDIT16*, CNCA 139 [http://edit16.iccu.sbn.it/scripts/iccu_ext.dll?fn=11&res=139 – cit. 6. 1. 2017] a *CERL Thesaurus* [https://thesaurus.cerl.org/record/cnp01272453 – cit. 6. 1. 2017].
- 6 *EDIT16* uvádí během 16. století celkem 24 různých edicí; poprvé *Le volgari opere del Petrarca* s Vellutellovými komentáři vydali Giovanni Maria, Stefano, Giacomo a Lodovico Nicoliniové roku 1525 (srov. Cicogna, 4. (1834), s. 95; *EDIT16*, CNCE 32255), tedy v roce, kdy se Vellutello trvale usídlil v Benátkách.
- 7 Narozen 29. 2. 1468 v Caninu, zemřel 10. 11. 1549 v Římě. Kněžské svěcení přijal 26. 6. 1519, působil jako apoštolský protonotář, v letech 1493–1513 kardinál-jáhen u sv. Kosmy a Damiána, od roku 1503 u sv. Eustacha a od roku 1508 arcikněz baziliky sv. Jana v Lateránu v Římě, v letech 1499–1519 biskup v Cornetu a Montefiascone, 1519–1523 ve Frascati, 1523 v Palestrině, 1523–1524 v Sabině, 1524 v Portu, 1524–1534 v Ostii, v letech 1530–1532 administrátor v Bitontu a v letech 1509–1516 a 1534–1535 biskup v Parmě, papež v letech 1534–1549. K jeho osobě viz především obšírnou a spolehlivou biografii Pastor, *Päpste*, 5. (1909), *Geschichte Papst Pauls III. (1534–1549)*; přehledně OSN, 19. (1902), s. 347–348; církevní kariéru faktograficky shrnují Gams, *Series Episcoporum*, s. V, X, XIV, XVII, XX, 706, 745 a *Catholic Hierarchy* [http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bfarn.html – cit. 6. 1. 2017].

doplňený o některé dodatky,⁸ a konečně popis Pekla obsahující 10 dřevořezových ilustrací. Následují texty básní s komentáři, doprovázené 77 dřevořezovými ilustracemi a 5 malými dřevořezovými, na konci knihy pak impressum a tabula chartarum.⁹

Text edice z roku 1544 se vyznačuje, oproti předchozím vydáním Alda Manuzia st. (ca 1452–1515), modernizovaným pravopisem¹⁰ a Vellutellovy komentáře byly, ve srovnání se staršími vykladači Danta, jako byl zejména Cristoforo Landino (1425–1498),¹¹ oceňovány pro větší strážlivost, výstižnost a především uměřenost v alegorických výkladech.¹² *Božská komedie* s Landinovými a Vellutellovými komentáři následně vyšla také v edicích, které připravil humanistický spisovatel Francesco Sansovino (1521–1583),¹³ ještě v letech 1564, 1578 a 1596 v Benátkách.¹⁴ Výtahy z Vellutellových komentářů je pak opatřeno

- 8 Srov. např. Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8.
- 9 Skladba celé knihy (srov. též Casali, s. 157–166, č. 72, s. 157): Dedikační předmluva Alessandra Vellutella papeži Pavlu III. (l. [2]a (sign. AA2a)), předmluva Alessandra Vellutella ke čtenářům (l. [2]b–[3]a (sign. AA2b–AA3a)), životopis Danta Alighierio od Alessandra Vellutella představující výtah ze starší biografie Leonarda Brunioho s některými dodatky (l. [3]b–[6]a, sign. AA3b–AA6a)), popis Pekla (l. [6]b–[25]a (sign. AA6b–CC9a)), Peklo (l. [26]b–[170]a (sign. CC10b–S8a)), popis Očistce (l. [171]a–[177]a (sign. T1a–T7a)), Očistce (l. [178]a–[305]b (sign. T8a–AN7b)), popis Ráje ([306]a–[310]a (sign. AN8a–AO4a)), Ráj (l. [311]a–[441]a (sign. AO5a–B17a)), impressum a tabula chartarum (l. [441]a (sign. B17a)). Listy [1]b (rub titulního listu, sign. AA1b), [25]b (sign. CC9b), [26]a (sign. CC10a), [170]b (sign. S8b), [441]b (sign. B17b), [442]ab (sign. B18a–b) jsou nepotřetěny.
- 10 K tomu blíže Witte, s. 30–31, jehož také cituje Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8. Miněny aldinské edice z let 1502 (Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde*, 1., s. 51–52, č. 6; Gamba (1839), s. 124, č. 386; Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 60–62, [3.] (1888), s. 23–24; Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 500–501; Gräffe, *Trésor*, 2. (1861), s. 329; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 6; Mambelli, *Gli annali*, s. 29–31, 368, č. 17; Adams, 1., s. 337, č. D 82; *EDIT16*, CNCE 1144) a 1515 (Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde*, 1., s. 119–120, č. 9; Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 71–75, [3.] (1888), s. 26–27; Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 501–502; Gräffe, *Trésor*, 2. (1861), s. 329; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 7; D'Essling, 1./II, (1908), s. 15, č. 537; Mambelli, *Gli annali*, s. 36–38, 369, č. 24; Adams, 1., s. 337, č. D 88; *EDIT16*, CNCE 1150).
- 11 Narozen 8. 2. 1425 ve Florencii, zemřel 24. 9. 1498 tamtéž. Humanistický učenec. K němu především *DBI*, 63. (2004), s. 428–433; srov. též *EI*, 20. (1933), s. 493, která však uvádí pouze rok narození jako 1424.
- 12 Podrobně Barbi, s. 247–257; Scartazzini (1892), s. 474. Srov. též překlad do angličtiny Scartazzini (1893), s. 472, na který se odvolává také Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8. Dále viz Mambelli, *Gli annali*, s. 43–44, 370, č. 30, s. 43 a 44.
- 13 Narozen 1521 v Římě, zemřel 28. 9. 1583 v Benátkách. O něm Cicogna, 4. (1834), s. 32–91; nověji *EI*, 30. (1936), s. 760, a *ED*, 5. (1976), s. 90, která ovšem uvádí pouze rok úmrtí jako 1586.
- 14 Přehledně Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 82–84, s. 83, pozn. č. I; Ferrazzi, 2. (1865), s. 435; Zaccaria, s. 44 a Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159. Náklad vydání

i vydání z roku 1554, jež vytiskl rovněž v Benátkách Giovanni Antonio Morando,¹⁵ a také čtyři edice, které v Lyonu ve Francii uskutečnil nakladatel Guillaume Rouillé v letech 1551, 1552, 1571 a 1575,¹⁶ přičemž pro Moranda vzorovou předlohu představovalo první lyonské vydání z roku 1551.¹⁷ Ačkoli jméno tiskaře není v knize explicitně uvedeno, Baudrier na základě rozboru typografického materiálu došel k závěru, že tuto edici *Božské komedie* pro nakladatele Guillauma Rouillého realizoval Philibert Rollet,¹⁸ který pro něho ostatně pracoval při mnoha dalších příležitostech.¹⁹

Po řemeslné stránce je typografie *Božské komedie* z Marcoliniho dílny, tištěné kursivní verzí humanistického písma (italikou), vkusná a uměřená, se zdařile provedenou sazbou veršů s připojenými komentáři a s minimalizovaným dekorem, který je zastoupen pouze

v roce 1564 nesli bratři Giovanni Battista Sessa a Melchior Sessa, vytiskl je pro ně Domenico Nicolini (Cicogna, 4., 1834, s. 97; Gamba (1839), s. 125–126, č. 390; Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 91–92, 306, [3.] (1888), s. 32; Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 504; Gräße, *Trésor*, 2. (1861), s. 330; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8–9; D'Essling, 1./II, (1908), s. 21–22, č. 546, s. 25 (ilustrace); Mambelli, *Gli annali*, s. 49–50, 371, č. 40, též obr. č. XXIX (titulní list) a č. XXX (ilustrace); Adams, 1., s. 337, č. D 103; *EDIT16*, CNCE 1171), další edici z roku 1578 pro stejné nakladatele uskutečnila tiskárna dědiců Francesca Rampazetta (Cicogna, 4. (1834), s. 97; Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 97–98, 306, [3.] (1888), s. 34–35; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 9; Mambelli, *Gli annali*, s. 53, 372, č. 49; Adams, 1., s. 338, č. D 108; *EDIT16*, CNCE 1177) a vydání z roku 1596 vytiskl pro bratry Giovanniho Battistu a Giovanniho Bernarda Sessu opět Domenico Nicolini (Cicogna, 4. (1834), s. 97; Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 100–101, 306, [3.] (1888), s. 35; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 9–10; Mambelli, *Gli annali*, s. 55, č. 52; Adams, 1., s. 338, č. D 111; *EDIT16*, CNCE 1181).

15 Zmiňuje Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159–160, ovšem s chybným vročením 1544; k edici srov. Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 89, 306; Koch – Fowler, 1., 1898, s. 8; Mambelli, *Gli annali*, s. 47, 371, č. 37; Adams, 1., s. 337, č. D 100; *EDIT16*, CNCE 1169.

16 Apostolo Zeno a po něm Scipione Casali nesprávně pokládají edici z roku 1552 za pouhou variantu vydání z roku 1551, viz Fontanini – Zeno (1803–1804), 1. (1803), s. 320 a Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159, což přesvědčivě vyvrátil již Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 88; podrobněji k těmto lyonským vydáním viz tamtéž, 1. (1845), s. 86–88, 95, 96, [3.] (1888), s. 30–32, 33–34, 306; Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 503; Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8 a 9; Mambelli, *Gli annali*, s. 46, 371, č. 34, s. 47, č. 35, s. 51, č. 43 a s. 52, č. 47; Adams, 1., s. 337, č. D 98, D 99, D 106, D 107; srov. též Picot, 1. (1906), s. 195–197, č. 11, s. 197, č. 12, s. 218, č. 44, s. 219, č. 48; dále především Baudrier, 9. (1912), s. 186–187, 196, 334, 353 a nejnověji Von Gültlingen, 10. (2006), s. 89, č. 189, s. 92, č. 219, s. 172, č. 744, s. 185, č. 818; srov. též *EDIT16*, CNCE 1167, CNCE 1168, CNCE 1174 a CNCE 1175.

17 K tomu Volkmann (1897), s. 85. Srov. též překlad do italštiny Volkmann (1898), s. 73, a do angličtiny Volkmann (1899), s. 118. Dále viz Mambelli, *Gli annali*, s. 47, č. 37.

18 Baudrier, 9. (1912), s. 187 a 10., s. 443.

19 Materiály k Rolletově biografii a přehled jeho produkce přináší Baudrier, 10. (1913), s. 432–447; srov. též Von Gültlingen, 11. (2007), s. 39–49.

vynechanými místy pro ruční kolorování iniciál ve výši 4 řádků s minuskulními reprezentantami, antikvovými verzálkami ve výši 1 řádku a tištěnými rubrikami.

Došlo tu ovšem k jedné tiskové chybě, z druhého zpěvu Očistce na listu [185]a (sign. V7a) vypadly tři verše, 64.–66. („*Dianzi uenimmo inanzi a uoi un poco / Per altra uia, che fu si aspra e forte, / Che lo salir bomai ne parra gioco.*“²⁰). Na tento omyl se přišlo zřejmě záhy poté, co byl zahájen prodej knihy, ve většině exemplářů byly totiž chybějící verše doplněny prostřednictvím ručního tisku, který se na spodním okraji daného listu viditelně vymyká zrcadlu sazby (obr. č. 3), což je dobře patrné i v knize pořízené pro PNP. Několik zachovaných exemplářů, které tuto korekturu nemají, patří k raritám nejvyšší třídy.²¹

S ohledem na skutečnost, že příslušná literatura, pokud se vůbec zabývá ilustračním doprovodem vydání z roku 1544, přináší většinou kusé, rozporné, nepřesné a nezřídka vyložené chybné údaje, jeví se jako více než vhodné danou otázku nyní rozebrat podrobněji.

Colomb de Batines na jednom místě nepřímou a jinde naopak výslovně uvádí chybný celkový počet 100 dřevorezů, údajně po jednom ke každému zpěvu.²² Jeho údaje koriguje Casali, který správně zmiňuje 10 dřevorezů v textu popisu Pekla, 26 dřevorezů v textu Ráje, dohromady 77 dřevorezů ve všech básních (74 menších a 3 celostránkové na začátcích prvních zpěvů), celkem tedy 87 ilustrací, s tím, že ne každý zpěv má ilustrační doprovod a že zároveň některé ze zpěvů obsahují dva i tři dřevorezy.²³ Gräße uvádí 10 dřevorezů v textu popisu Pekla, 3 celostránkové ilustrace na začátcích každé z básní a k tomu nesprávně ještě dalších 100 dřevorezů v textu, dochází pak tedy k chybnému celkovému počtu 113.²⁴ Koch sice korektně zmiňuje celkový počet dřevorezů 87, avšak v popisu zároveň nesprávně uvádí, že menších dřevorezů je po jednom v každém ze zpěvů (tedy by jich muselo být

20 V překladu Jaroslava Vrchlického „*Před malou chvilí, cestou ovšem jinou, / než vy, tak děsnou kroky své jsme vedli, / že svaby tyto nám teď brádkou klynou.*“

21 Na tuto odchylku v sazbě zvláště upozorňuje Casali, s. 157–166, č. 72, s. 158 a Koch – Fowler, 1. (1898), s. 8.

22 Colomb de Batines – Biagi, 1. (1845), s. 83 a s. 306.

23 Casali, s. 157–166, č. 72, s. 157–158.

24 Gräße, *Trésor*, 2. (1861), s. 329.

100) a že některé štočky se opakují,²⁵ což neodpovídá skutečnosti. D'Essling správně hovoří o celkovém počtu 87 dřevorezů, které mají různé rozměry,²⁶ zatímco Mambelli výslovně uvádí 3 celostránkové dřevorezové ilustrace a následně opakuje chybný údaj o menších ilustracích v textu každého zpěvu.²⁷

V každém případě ilustrační doprovod tohoto vydání představuje celkem 87 nesignovaných dřevorezových ilustrací, z nichž jsou 3 celostránkové v obdélníkových rámcích z jednoduchých linek (126 × 104 mm) na začátku každé z básní (Peklo, Ráj, Očistec)²⁸ a 84 v textu v obdélníkových rámcích z jednoduchých linek ve dvou mírně se lišících rozměrech (126 × 108 mm a 126 × 104 mm).²⁹ Dílo pak obsahuje ještě 5 nesignovaných malých schematických dřevorezů na okrajích listů, vztahujících se k textu komentářů.³⁰ Tyto ilustrace ovšem nezmiňuje žádná z citovaných bibliografií. Casaliho výše citovaný popis dřevorezového cyklu je ve všech ohledech nejpřesnější, lze jej však ještě precizovat. Text Pekla obsahuje 1 celostránkovou dřevorezovou ilustraci

25 Koch – Fowler I. (1898), s. 8.

26 D'Essling, I./II (1908), s. 19, 21, č. 545, s. 21, 22, 23, 24 (ilustrace), viz s. 21.

27 Mambelli, *Gli annali*, s. 43–44, 370, č. 30, s. 43.

28 Úvodní ilustrace k Peklu je na listu [26]b (sign. CC10b), k Očistci na listu [177]b (sign. T7b) a k Ráji na listu [310]b (sign. AO4b).

29 Z toho 10 v popisu Pekla (list [9]b (sign. BB1b), [10]b (sign. BB2b), [11]a (sign. BB3a), [11]b (sign. BB3b), [12]a (sign. BB4a), [12]b (sign. BB4b), [13]a (sign. BB5a), [14]a (sign. BB6a), [15]a (sign. BB7a), [16]b (sign. BB8b)) a 74 v básních *Božské komedie*, z toho 28 v textu Pekla (list [32]b (sign. A6b), [37]b (sign. B3b), [42]a (sign. B8a), [46]b (sign. C4b), [51]b (sign. B1b), [55]a (sign. D5a), [59]a (sign. E1a), [63]b (sign. E5b), [68]b (sign. F2b), [78]a (sign. G4a), [83]a (sign. H1a), [87]b (sign. H5b), [96]a (sign. I6a), [103]a (sign. K5a), [107]a (sign. L1a), [111]b (sign. L5b), [115]b (sign. M1b), [119]a (sign. M5a), [121]a (sign. M8a), [125]b (sign. N4b), [131]a (sign. O1a), [143]b (sign. P5b), [149]a (sign. Q3a), [154]b (sign. Q8b), [158]b (sign. R4b), [162]a (sign. R8a), [165]b (sign. S3b), [168]b (sign. S6b)), 20 v textu Očistce (list [183]b (sign. V5b), [195]a (sign. Y1a), [198]a (sign. Y4a), [205]b (sign. Z3b), [213]a (sign. AB3a), [217]a (sign. AB7a), [224]a (sign. AC6a), [233]a (sign. AD7a), [240]b (sign. AE6b), [248]a (sign. AF6a), [259]b (sign. AH1b), [270]a (sign. AI4a), [277]b (sign. AK3b), [282]a (sign. AK8a), [287]b (sign. AL5b), [290]b (sign. AL8b), [293]b (sign. AM3b), [296]a (sign. AM6a), [298]a (sign. AM8a), [301]b (sign. AN3b)) a 26 v textu Ráje (l. [316]b (sign. AP2b), [321]a (sign. AP7a), [325]a (sign. AQ3a), [332]a (sign. AR2a), [338]a (sign. AR8a), [342]a (sign. AS4a), [348]a (sign. AT2a), [350]b (sign. AT4b), [354]b (sign. AT8b), [363]a (sign. AX1a), [371]b (sign. AY1b), [385]a (sign. AZ7a), [394]a (sign. BC8a), [397]a (sign. BD3a), [400]b (sign. BD6b), [404]a (sign. BE2a), [407]b (sign. BE5b), [410]b (sign. BE8b), [413]a (sign. BF3a), [415]a (sign. BF5a), [416]b (sign. BF6b), [418]a (sign. BF8a), [420]a (sign. BG2a), [427]a (sign. BH1a), [431]a (sign. BH5a), [437]a (sign. BI3a)).

30 2 dřevorezy jsou na vnějším (pravém) okraji listu [192]a (sign. X6a) a 3 dřevorezy na vnějším (levém) okraji listu [380]b (sign. AZ2b).

k 1. zpěvu a dalších 28 ilustrací v textu 34 zpěvů, přičemž 7. a 34. zpěv obsahují 2 ilustrace a 10., 11., 15., 18., 27. a 30. zpěv naopak žádnou. V textu Očistce je 1 celostránková ilustrace k 1. zpěvu a 20 ilustrací v textu 33 zpěvů, z nichž 30. a 32. zpěv obsahují 2 ilustrace a 3., 4., 7., 9., 12., 14., 16., 18., 20., 21., 23., 24., 26. a 27. zpěv žádnou. Text Ráje má 1 celostránkovou dřevorezovou ilustraci k 1. zpěvu a dalších 26 v textu 33 zpěvů, přičemž 27. zpěv má 3 ilustrace, 9. a 25. zpěv 2 a 6., 11., 13., 15., 16., 17., 19., 20., 29. a 32. zpěv jsou bez ilustrací. Prvních 6 z 10 ilustrací v textu popisu Pekla obsahově a typologicky odpovídá 6 ilustracím z textu této básně,³¹ avšak jedná se o jiné zpracování téhož námětu, v celém díle není žádný ze štočků otištěn dvakrát.

Dřevorezový ilustrační cyklus svým pojetím sice vychází ze starších tradičních schémat, ale jeho v té době aktualizované provedení (srov. obr. č. 4 a 5) následně posloužilo coby východisko pro další dantovské edice 16. století.³² Štočky byly s velkou pravděpodobností majetkem tiskaře Marcoliniho, poněvadž řadu z nich využil i při jiné příležitosti, ve spisu *Inferni*,³³ druhé části esejistické sbírky *I Mondì*,³⁴ jejímž autorem je Antonio Francesco Doni (1513–1574).³⁵ Později přešly do jiných rukou a celý obrazový materiál se znovu objevil ve výše zmíněných třech edicích bratří Sessů v Benátkách v letech 1564, 1578 a 1596.³⁶ O sto let později, v roce 1696, se viditelně již silně opotřebované štočky naposledy uplatnily v tisku *Compendio della Comedia di Dante Alighieri*, prozaickém převyprávění obsahu Dantových básní založeném na Landinových a Vellutellových

31 Srov. 6 dřevorezů na listech [9]b (sign. BB1b), [10]b (sign. BB2b), [11]a (sign. BB3a), [11]b (sign. BB3b), [12]a (sign. BB4a), [12]b (sign. BB4b) se 6 ilustracemi na listech [37]b (sign. B3b), [42]a (sign. B8a), [46]b (sign. C4b), [51]b (sign. B1b), [55]a (sign. D5a), [59]a (sign. E1a). Zbývající 4 ilustrace z popisu Pekla na listech [13]a (sign. BB5a), [14]a (sign. BB6a), [15]a (sign. BB7a), [16]b (sign. BB8b) obsahově korespondují s větším počtem dřevorezů v textu Pekla, resp. jejich motivy jsou rozvedeny na více ilustracích.

32 Podrobnější rozbor charakteru ilustrací podává Volkmann (1897), s. 84–85, popř. Volkmann (1898), s. 72–73, event. Volkmann (1899), s. 117–118.

33 K tomu Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159.

34 Zaccaria, s. 67–69; Casali, s. 241–246, č. 97; Adams, I., s. 364, č. D 825; *EDIT16 CNCE* 17693.

35 Narozen 16. 5. 1513 ve Florncii, zemřel v srpnu 1574 v Benátkách. O něm *DBI*, 41. (1992), s. 158–167.

36 K tomu viz Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159 a Volkmann (1897), s. 85; Volkmann (1898), s. 73; Volkmann (1899), s. 118. Dále srov. pozn. č. 14.

komentářích, jehož autorem je právník a historik Giovanni Palazzi (Palatius, ca 1640–1703)³⁷ a který vydal Girolamo Albrizzi v Benátkách.³⁸ Pouze jako předlohy, na jejichž základě vznikly nově provedené dřevorezy, dále z Marcoliniho cyklu posloužily již jen ony 3 celostránkové ilustrace uvozující jednotlivé básně *Božské komedie*. Stalo se tak ve shora uvedených lyonských vydáních Guillaumea Rouillého z let 1551, 1552, 1571 a 1575, a též v Morandově benátské edici z roku 1554, která ovšem vychází z prvního vydání lyonského.³⁹ Kopie 3 celostránkových ilustrací, ovšem zmenšené z kvartového na šestnáctířádkový formát, pro Rouillého zhotovil dřevorezáč Pierre Eskrich (ca 1515/1520 – po 1590)⁴⁰ a dřevorezový kulatý medailon s portrétem Dantovým Georges Reverdy.⁴¹

Původce ilustrací lze jen těžko jednoznačně identifikovat. Vzhledem k tomu, že Francesco Marcolini byl činný i jako dřevorezáč, je možno uvažovat o tom, že si štočky mohl zhotovit sám.⁴² Jen zcela spekulativně lze připustit, že autorem dřevorezů by mohl být také Giovanni Britto (Johann Breit, ca 1500 – po 1550), dřevorezáč německého původu činný v Benátkách v letech 1530–1550, který s Marcolinim spolupracoval. Rozsah jejich společné práce však není uspokojivým způsobem zmapován a zůstává otázkou, zda bude vůbec

někdy možno jej důkladněji zpracovat, neboť pramenná základna zůstává velmi omezená. Prokazatelně se Britto podílel na vydání dvou jiných Marcoliniho tisků, v jednom případě jako nakladatel, podruhé coby ilustrátor.⁴³

Vydání *Božské komedie* uskutečněné Francescem Marcolinim roku 1544 v Benátkách představuje sběratelsky velmi ceněnou edici,⁴⁴ zmi-

37 K němu přehledně *CERL Thesaurus* [https://thesaurus.cerl.org/record/cnp01116985 – cit. 18. 1. 2017]. Jinde se vyskytují též údaje o roku narození 1646 a úmrtí 1713.

38 Colomb de Batines – Biagi, I. (1845), s. 233 považuje ilustrace v tomto tisku za kopie dle starších Marcoliniho předloh, čemuž oponuje Casali, s. 157–166, č. 72, s. 159, pozn. č. 6 a správně usuzuje, že se jedná o původní štočky z roku 1544; srov. též Koch – Fowler, I. (1898), s. 8. O tomto tisku se dále zmiňuje Mambelli, *Gli annali*, na s. 43 v textu k č. 30 a na s. 57 u č. 55. Srov. též ICCU – *Catalogo SBN* [dostupné z http://id.sbn.it/bid/VEAE003369 – cit. 18. 1. 2017]. K tiskaři Albrizzimu viz *DBI*, 2. (1960), s. 58–59; Voit, *Encyklopedie knihy*, s. 47.

39 Srov. pozn. č. 16, 17 a 18.

40 Uvádí Baudrier, 9. (1912), s. 186–187, 196, 334, 353. Pierre Eskrich (též Eskrich, Escricheus, Eskrichius, Pierre Cruche, Crouche či Couche, Pierre Vase nebo du Vase), narozen ca 1515/1520 asi v Paříži, zemřel po 1590 zřejmě tamtéž, působil jako malíř, kreslíř, dřevorezáč a rytec map činný především v Lyonu, kde mimo jiné pracoval pro několik tamních nakladatelů, nejvíce pro Guillaumea Rouillého. Kromě citované Baudrierovy příručky k němu viz především Thieme – Becker, II. (1915), s. 31–32, totéž také v: Thieme – Becker – Vollmer (CD), E, s. 236; dále srov. Nagler, *Monogrammisten*, I. (1858), s. 921, poslední odstavec textu u č. 2.165.

41 K tomu Baudrier, 9. (1912), s. 334. Georges Reverdy, malíř, mědirytec a dřevorezáč činný v Lyonu v letech 1531–1564. O něm viz Thieme – Becker, 28. (1934), s. 205–206, totéž v: Thieme – Becker – Vollmer (CD), Ra–Ri, s. 245–246.

42 Tuto možnost výslovně uvádí Mambelli, *Gli annali*, s. 43–44, 370, č. 30, s. 43.

43 O jeho osobě jsou k dispozici jen torzovité údaje, navíc komplikované rozpory i vloženími omylem ve starší literatuře. Giovanni Britto je autorem dřevorezového portrétu Tizianova (k tomu Passavant, Thieme – Becker) signovaného „In Venetia per Giovanni Britto Intagliatore“ z doby okolo roku 1550 (na základě Aretinova dopisu datuje *DBI*); dva dřevorezové portréty císaře Karla V. z roku 1532 a 1550 (*DBI*), dřevorezy s rytířským výjevem *Paladin Astolfo* a náboženským *Klanění pastýřů* asi z let 1531–1532 dříve připisované Niccolovi Boldrinimu (ca 1500 – po 1566) označuje *DBI* rovněž za jeho díla. Roku 1550 vytvořil také dřevorezový plán *Descrittione di Bologna Maritima tolta per Inglesi à Francesi*. S tiskařem Francescem Marcolinim spolupracoval na dvou edicích, jednak v roce 1536 knihy *Il Petrarca spirituale*, jejímž autorem je italský františkán Girolamo Malipiero (ca 1480 – ca 1547), a roku 1543 tisku *La congiuratione de Gheldresi contra la citta Danversa* (srov. Zaccaria, s. 84; Casali, s. 149–151, č. 68) od vlámského humanistického historika Jana Knaapa (Servilius, zemř. ca 1569, v originále *Geldrogallia coniuratio in totius Belgicae clarissimam Civitatem Antverpiam*, poprvé 1542) v překladu Francesca Strozziho. Tato kniha má tři typografické varianty, z nichž první dvě mají na titulním listu Marcoliniho signet v různém provedení (*EDIT16*, CNCE 28612 A – signet CNCM 850; *EDIT16*, CNCE 28612 B – signet CNCM 2182) a třetí alegorickou dřevorezovou ilustraci s vyobrazením orla rdousícího slepici (*EDIT16*, CNCE 28612 C), a má v kolofonu impressum „In Vinegia per Giovanni Britto Intagliatore Anno M D XLIII“, podílel se na ní tedy nakladatelsky. *Petrarca spirituale* pak obsahuje, kromě celostránkového nesignovaného dřevorezového portrétu Francesca Petrarca, také celostránkový dřevorez zobrazující autora Girolama Malipiera hovořícího s Petrarcou, signovaný v levém spodním rohu monogramem IB, kdy I je horizontálně položeno v půli iniciály B (týká se to pouze prvního vydání knihy z roku 1536 – srov. Zaccaria, s. 74–75; Casali, s. 21–26, č. 14; D'Essling, 2./II, 1909, s. 666; Adams, 2., s. 65, č. P 803; *EDIT16*, CNCE 28602 – vydání ostatní mají sice obsahově stejné dřevorezy, avšak v odlišném provedení a nesignované). Tento monogram „I B“, který starší příručky (Bartsch, Brulliot, D'Essling) přisuzují Niccolovi Boldrinimu, případně kromě Boldrinioho Jakoba Binckovi (1485–1568/9), či Hansi Burgkmairovi st. (1473–1531), vše s výhradami (Nagler), *DBI* jednoznačně připisuje Giovannimu Brittovi. Segelken kromě toho Britta neprůkazně ztotožňuje s monogramistou „B. na krychli“ (k němu Bartsch 15., s. 180–233 a Nagler 1., č. 1.563) nebo „G. B.“ (Nagler, *Monogrammisten*, 2. (1860), č. 2.754 – Girolamo Bellarmato, 1493–1555) a připisuje mu dřevorezové ilustrace tří dalších knih. Ze starších příruček viz především Bartsch, 7. (1808), s. 166, č. 157 (Boldrini), 15. (1813), s. 181–233 (*Le Maître au dé*; Brulliot, 1. (1832), s. 98–99, č. 778; Zanetti, s. 31 (monogram „I B“); Passavant, 1. (1860), s. 150, 6. (1864), 244, č. 103a (oboje dřevorezový portrét Tiziana); Nagler, *Monogrammisten*, 1. (1858), s. 811–814, č. 1.888, 3. (1863), s. 799, č. 1.916, 1. (1858), s. 687–691, č. 1.563 (*Le Maître au dé*), 2. (1860), s. 958, č. 2.754 (Girolamo Bellarmato); nověji Thieme – Becker, 5. (1911), s. 31–32, totéž v: Thieme – Becker – Vollmer (CD), Bl–Bz, s. 380; dále srov. Zaccaria; Casali; Segelken, s. 407–412; Tooley, s. 24, č. 141; přehledně a nejnověji *DBI*, 14. (1972), s. 351–352.

44 V této souvislosti je třeba poznamenat, že Johann Vogt ani Samuel Engel, autoři nejstarších příruček pro sběratele knih, toto dílo vůbec nezmiňují (srov. Vogt (1732), Vogt (1738), Vogt (1747), Vogt (1753), Vogt (1793) – od 3. vydání v roce 1747 obsahově

ňovanou již ve starých knihopisných příručkách z 18. století (Fontanini,⁴⁵ Haym,⁴⁶ Maittaire,⁴⁷ De Bure⁴⁸), v klasických sběratelských katalozích století následujícího (Brunet,⁴⁹ Gräße⁵⁰) a v retrospektivních bibliografiích (Gamba,⁵¹ Ebert⁵²), ve specializovaných dantovských soupisech (Colomb de Batines,⁵³ Ferrazzi,⁵⁴ Koch,⁵⁵ Mambelli⁵⁶) i v dalších pomůckách.⁵⁷

Tisk zakoupený pro knihovnu PNP není bohužel úplný, schází v něm 26 listů na začátku, tedy titulní list a všechny výše zmiňované úvodní rámcové části, 4 listy uvnitř knihy a 8 listů na konci (poslední

nezměněno – a Engel (1743)), zřejmě v souladu s tehdejšími dobovým pohledem na vzácné tisky, k tomu výmluvně Vogt v úvodní stati *Axiomata historico-critica de raritate librorum* (nejlépe srov. Vogt (1738) spolu s Vogt (1747), kde autor reaguje na glosy z pera Engelova, a pozdější edice) i Engel v předmluvě obsahující poznámky k Vogtově pojetí. Z podobných důvodů nejspíš knihu neuvádí ani Freytag, *Analecta* a Freytag, *Adparatus*.

45 V celé řadě vydání, např. Fontanini (1706), s. 52; Fontanini (1724), s. 50; Fontanini (1726), s. 96; Fontanini (1727), s. 142; Fontanini (1732), s. 99; Fontanini (1736), s. 391; v dalších vydáních podrobněji díky poznámkám Apostola Zena, srov. Fontanini – Zeno (1753), I., s. 298 a Fontanini – Zeno (1803–1804), I. (1803), s. 320.

46 Haym (1726), s. 111; poté ve třech obsahově nezměněných vydáních Haym (1728), s. 87, č. 9; Haym (1736), s. 87, č. 9 a Haym (1741), s. 87, č. 9; lépe Haym (1771–1773), I. (1771), s. 186, č. 2 a Haym (1803), 2., s. 186, č. 5.

47 Maittaire, 5./I (1741), s. 326.

48 De Bure, [3.] (1765), *Belles lettres* I., s. 626, č. 3.331.

49 První čtyři vydání přináší jen velmi skrovné údaje, viz Brunet, *Manuel* (1810), I., s. 322; Brunet, *Manuel* (1814), I., s. 388; Brunet, *Manuel* (1820), I., s. 495; Brunet, *Manuel* (1838), 2., s. 12; k tomu srov. též Brunet, *Nouvelles recherches*, I., s. 403–408, kde kniha vůbec není uvedena; dále páté i šesté vydání uvádějí stejně koncipované podrobnější informace, Brunet, *Manuel* (1842–1844), 2., (1842), s. 16 a především Brunet, *Manuel* (1860–1880), 2. (1861), sl. 503, *Supplément*, I. (1878), sl. 345.

50 Gräße, *Trésor*, 2. (1861), s. 329, s podrobnějšími informacemi, a dále tamtéž, 7. (1869), s. 230.

51 Zatímco první dvě vydání Gamba (1805), s. 61–65 (Dante) a Gamba (1818), s. 19–200 (Dante) tento tisk neuvádějí, třetí a čtvrté vydání této národní bibliografie přináší obsahově stejný záznam, viz Gamba (1828), s. 82, č. 318 a Gamba (1839), s. 125, č. 387.

52 Ebert, I. (1821), sl. sl. 441, č. 5.705.

53 Colomb de Batines – Biagi, I. (1845), s. 82–84, s. 306, [3.] (1888), s. 29.

54 Ferrazzi, 2. (1865), s. 453–454, 734. Co se *Božské komedie* dotýče, uvádí tato příručka pouze italská vydání pořizená v Itálii, a ještě ne všechna.

55 Koch – Fowler, I., 1898, s. 8.

56 Mambelli, *Gli annali*, s. 43–44, 370, č. 30 a obr. č. XXVII (ilustrace z Ráje).

57 Cicogna, 4. (1834), s. 97; Zaccaria, s. 43–44; Casali, s. 157–166, č. 72; Volkmann (1897), s. 84–85, popř. Volkmann (1898), s. 72–73, event. Volkmann (1899), s. 117–118; D'Essling, I./II (1908), s. 19, 21, č. 545, s. 21, 22, 23, 24 (ilustrace); Adams, I., s. 337, č. D 94.

složka), tedy závěr 32. a 33. zpěv Očistce, impressum a tabula chartarum.⁵⁸ Z celkového počtu 442 listů chybí tedy 38, které jsou z velké části rukopisně doplněny (26 listů na začátku a 8 listů na konci svazku na 29 a 8 vězáných papírových foliích), 2 listy jsou nahrazeny přiloženými moderními xerokopii (list [233] (sign. AD7) a [371] (sign. AY1)) a 2 listy chybějí úplně (list [86] a [87] (sign. H4 a H5)). Z 87 dřevořezových ilustrací jich schází 15, z nichž 12 je schematicky vyznačeno a popsáno v rukopisných doplňcích, 2 jsou na xerokopiích a 1 dřevořez zcela chybí.⁵⁹

První rukopisný doplněk na začátku svazku nahrazující chybějící listy [1]–[26] (sign. AA1–CC10) je na dvou složkách (oktern a septern) o 30 foliích (resp. 29, folio [16] je vyříznuto), z nichž folio [1]v je nepopsáno, druhý doplněk na konci svazku nahrazující chybějící listy [435]–[442] (sign. BI1–BI8) pak na kvaternové složce o 8 foliích, z nichž folia [7]v a [8]rv jsou nepopsána.⁶⁰ Oba jsou psány zběžnější úhlednou humanistickou kursivou s občasnými škrty stejnou rukou XVIII^lex., vnější úprava textu po formální stránce napodobuje vzhled tištěné knihy. Imitovány jsou marginálie, stránkové kustody a ne vždy správně signatury archů,⁶¹ upuštěno však bylo od napodobení vynechaných míst pro ručně kolorované iniciály. Na foliu [1]r prvního

58 Chybějí listy [1]–[26] (sign. AA1–CC10), [86] a [87] (sign. H4, H), [233] (sign. AD7), [371] (sign. AY1) a [435]–[442] (sign. BI1–BI8).

59 Chybí 1 celostránková dřevořezová ilustrace na začátku Pekla (list [26]b (sign. CC10b), v tomto exempláři vyznačená na foliu [30]v prvního rukopisného doplňku, dále 10 ilustrací v textu popisu Pekla (list [9]b (sign. BB1b), [10]b (sign. BB2b), [11]a (sign. BB3a), [11]b (sign. BB3b), [12]a (sign. BB4a), [12]b (sign. BB4b), [13]a (sign. BB5a), [14]a (sign. BB6a), [15]a (sign. BB7a) a [16]b (sign. BB8b), vyznačených na fol. [10]v, [11]r, [11]v, [12]r, [12]v, [13]r, [13]v, [14]r, [15]r a [17]v prvního rukopisného doplňku a 4 v textech básní, z nichž 1 v textu Pekla na listu [87]b (sign. H5b) chybí zcela, 1 v textu Ráje na listu [233]a (sign. AD7a) a 1 v textu Očistce na listu [371]b (sign. AY1b) jsou nahrazeny xerokopii a 1 v textu Ráje na listu [437]a (sign. BI3a) je vyznačena na foliu [3]r druhého rukopisného doplňku.

60 Skladba prvního doplňku: Opis titulního listu (fol. [1]r), dedikační předmluva Alessandra Vellutella papeži Pavlu III. (fol. [2]rv), předmluva Alessandra Vellutella ke čtenářům (fol. [3]r–[4]r), životopis Danta Alighieriho od Alessandra Vellutella představující výtah ze starší biografie Leonarda Brunioho s některými dodatky (fol. [4]r–[7]r), popis Pekla (fol. [7]v–[15]v, [17]r–[30]r) a fol. [30]v s celostránkovou ilustrací k Peklu. Skladba druhého doplňku: Závěr 32. zpěvu Ráje (fol. [1]r–[2]v), 33. zpěv Ráje (fol. [2]v–[7]r), impressum (fol. [7]r).

61 V prvním doplňku jde o „AAii“ na foliu [2]r, „AAiiii“ na foliu [5]r [sic!], „BB“ na foliu [10]r [sic!], „BBiii“ na foliu [12]r [sic!], „BBiiii“ na foliu [13]r [sic!], „CC“ na foliu [18]r, „CCii“ na foliu [20]r [sic!] a ve druhém o „BI“ na foliu [1]r, „Bliii“ na foliu [3]r, „Bliiii“ na foliu [4]r).

doplňku je dosti přesně opsán titulní list (srov. obr. č. 2) a na foliu [7]r druhého doplňku impressum, nikoli však už tabula chartarum. Původní dřevořezové ilustrace nejsou překreslovány, perem je pouze schematicky vyznačeno umístění dřevořezů s opsanými původními popiskami a s přidanými rukopisnými popisy obsahu ilustrací (viz obr. č. 6).⁶²

Exemplář má rovněž několik dalších listů mírně porušených, list [228] (sign. AD2) je uprostřed vnitřního okraje u hřbetu mechanicky poškozen a druhotně vyspraven podlepením (zde též s částečným porušením textu), vnější spodní rohy a spodní okraje listů [419]–[434] (sign. BG1–BH8) jsou podlepeny, přičemž na listech [431]a, [432]a, [433]b a [434]ab (sign. BH5a, BH6a, BH7b, BH8ab) je rukopisně doplněn poněkud porušený text. Listy [430] (sign. BH4) a [431] (sign. BH5) byly omylem prohozeny při převazbě.

Jinak velmi dobře zachovaný a kompaktní svazek kvartového formátu⁶³ je opatřen lepenkovými deskami s pokryvem ze světlé vepřovice. K této převazbě došlo až po doplnění chybějících částí textu, tedy zřejmě koncem 18. století. Coby pokryv desek i hřbetu tohoto kvartového kodexu byla druhotně využita useň, druhdy sloužící jako pokryv jedné desky formátu foliového, zde je nyní přetažená podélně přes hřbet a obě desky. Na usni je zachován původní renesanční slepotisk s rámovou kompozicí s vnějším rámem z florálních ozdobných lišt, s dvěma prostředními rámy z figurálních ozdobných lišt s biblickými postavami (Abrahám, David, sv. Jan Křtitel, Svatá Trojice), s vnitřním rámem z florálních ozdobných lišt s hlavami imperátorů v kulatých emblémech a se středovou plotnou s postavami personifikovaných Ctností, konkrétně Spravedlností, Moudrostí, Mírností a Statečností. Knižní blok má modrou stříkanou ořízku, přední předsádka s rukopisnou dedikací a podpisy majitelů byla do svazku druhotně vlepena.

62 Umístění těchto nahrazení v doplňcích viz v pozn. č. 59.

63 S deskami o rozměrech 22,5 × 16 cm, knižní blok má 22 × 15 cm. Téměř všechny citované bibliografie uvádějí formát knihy na základě rozměrů svazku jako 4°, včetně Adams, I., s. 337, č. D 94, který však vzápětí přináší korektní složkovou kolaci; pouze Koch – Fowler, I., 1898, s. 8 uvádějí formát podle složek jako 8°.

Nemalá kulturně historická hodnota tohoto exempláře je však dána rovněž skutečností, že byl svého času majetkem Jaroslava Vrchlického (Emil Jakub Frida, též Frída, 1853–1912).⁶⁴ Vrchlický patřil a stále patří mezi přední překladatele *Božské komedie* do češtiny a v letech 1879, 1880 a 1882 poprvé postupně uveřejnil Peklo, Očistec a Ráj.⁶⁵ Na vlepené přední předsádce knihy pod starším rukopisným ex libris Luigiho Tonelliho v Praze roku 1858 („Luigi Tonelli, Praga 1858“) se nachází rukopisná dedikace Tonelliho Jaroslavu Vrchlickému v italštině, datovaná v Praze 2. dubna 1880, a také Vrchlického podpis „Frida“ (viz obr. č. 7).⁶⁶ Uprostřed předního předeští pak jsou, kromě vyradované starší perem psané signatury, stopy po nalepeném tištěném ex libris, bezpochyby rovněž Vrchlického. Ostatní jeho knihy mají prakticky bez výjimky na tomto místě vlepeno ex libris od Miloše Jiráka (1875–1911)⁶⁷ s devisou „IN SILENTIO ET OPE“ a s perem vepsanou číselnou signaturou rukou Vrchlického manželky Ludmily Fridové (roz. Podlipská, 1861–1915), která knihovnu pořádala a katalogizovala během poslední dekády 19. století.⁶⁸

Luigi Tonelli knihu získal, pravděpodobně koupí, v Praze roku 1858, jak vyplývá z jeho výše uvedeného rukopisného ex libris, respektive podpisu s vročením. 2. dubna 1880 ji daroval Jaroslavu Vrchlickému a připojil dedikaci, která v českém překladu zní: „Slovutnému básníku a znamenitému překladateli *Božské komedie* do jazyka českého, na znamení výjimečné úcty a opravdového obdivu tuto drobnou upomínku věnuje a poroučí [Luigi Tonelli]. Praha, 2. dubna 1880.“⁶⁹ Jméno tohoto

64 O něm přehledně OSN, 26. (1907), s. 1031–1044; nověji s bohatou bibliografií LČL, 4./II (2008), s. 1512–1525.

65 Dante Alighieri – Vrchlický, Jaroslav (tr.): *Božská komedie. Peklo*. – Praha: Jaroslav Vrchlický; Lumír, 1879; *Očistec*. – Praha: Knihovna V. Bofivoje Čecha, 1880; *Ráj*. – Praha: Knihovna Aloise R. Lauermanna, 1882. Srov. Koch – Fowler, I. (1898), s. 41; Mambelli, *Le traduzioni*, s. 215, č. 718. K dalším vydáním srov. zde č. [25] a [26], též [27] v příloze č. II.

66 V pravém horním rohu první strany přední předsádky se nachází též novodobá rukopisná poznámka tužkou „1534–1549“, zřejmě se vztahující k době vydání knihy.

67 K němu Toman, I. (1947), s. 437–438.

68 Srov. kupř. Vitková, s. 340 a obr. na s. 339.

69 Knihovna PNP, sign. S CI e 18, první strana přední předsádky. Dedikace je umístěna pod Tonelliho podpisem z roku 1858, a proto zřejmě není podepsána na konci. V italském originále vypadá takto: „All' Illustr. Poeta e Traduttore esimio della Divina Commedia in lingua Boemia [sic!], Sig[nor]. Emilio Frida, in segno di particolare venerazione e verace stima questo tenue ricordo dona e raccomanda. Praga, il 2. Aprile 1880.“

dárce neznají běžné encyklopedické příručky vztahující se k danému období a území⁷⁰ a o jeho osobě prakticky neexistuje sekundární literatura.⁷¹ Z těchto důvodů padlo rozhodnutí zabývat se touto polozapomenutou, avšak ve své době nikoli nevýznamnou a v mnoha ohledech pozoruhodnou osobností poněkud podrobněji.

- ⁷⁰ Kupříkladu OSN, 25. (1906) a *ÖBL*, 14., 2015 příjmení Tonelli vůbec neuvádějí; Wurzbach, 46. (1882), s. 127 zmiňuje, s odvoláním na rakouský vojenský schematismus, majora jménem Thaddäus von Tonelli, v roce 1859 již zemřelého, a jeho manželku Josephu rozenou Gludererovou, kteří založili dobročinné nadace na podporu důstojnických vdov a sirotek, omylem však uvádí rok 1839 místo 1859, srov. *Militärschematismus* (1863), s. 816–817, č. 56–57. Thaddäus von Tonelli ovšem nemá, stejně jako několik dalších osob se stejným příjmením vyskytujících se ve vojenských schematismech z období do roku 1867, žádný vztah k dárci popisované knihy, kterého nelze ztotožnit, jakkoli by snad taková úvaha mohla na první pohled vypadat lákavě, ani s poměrně známým profesorem italské literatury na univerzitě v Miláně Luigim Tonellim (narozen 17. 7. 1890 v Teramu, zemřel 21. 1. 1939 v Římě), literárním historikem, kritikem a shodou okolností též dantovským badatelem. K němu podrobněji *ED*, 5. (1976), s. 651; přesná data narození a úmrtí uvádí *BNF* [<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb12993402c> – cit. 23. 1. 2017].
- ⁷¹ Drobné a nesoustavné zmínky jsou pro doplnění průběžně citovány níže na příslušných místech.